

PSIXOLINGVISTIK TADQIQOT METODOLOGIYASI

302-guruh talabasi *Abdullayev Ma'ruf Azamat o'g'li*

Ilmiy maslahatchi: *Kabulova U.S.*

Andijon davlat chet tillari instituti Roman-german va slavyan tillari fakulteti nemis tili ta'lim yo'nalishi

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixolingvistikaning tarixi, nazariyasi, bo'linmalari va metodologiya bilan uzviy bog'liqligi hamda olimlar olib borgan bir nechta tadqiqotlari va shu sohada qilgan izlanishlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: metod, metodologiya, ilmiy tadqiqot, induksiya, tushuncha, falsafiy metod, nazariya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются история, теория, отрасли и методология психолингвистики, а также ряд исследований и исследований, проведенных учеными в этой области

Ключевые слова: метод, методология, научное исследование, индукция, концепция, философский метод, теория.

Annotation: done by scholars in This article discusses the history, theory, branches, and methodology of psycholinguistics, as well as several studies and research this field.

Key words: метод, методология, научное исследование, индукция, концепция, философский метод, теория.

Har qanday tadqiqotchi muayyan mavzuda ilmiy izlanish olib borar ekan, eng a'lo ma'lum metodologiyaga tayanadi va o'z maqsadini amalga oshirish uchun keladigan ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanadi. Metodologiya va tadqiqot metodidan xoli birorta ilmiy asar mavjud bo'lmaydi. Shunday ekan, fanda ilmiy tadqiqot metodologiyasi va metodi tushunchalari markaziy o'rinni egallaydi. Shuning uchun ham har bir tadqiqotchi tadqiqot metodologiyasi va metodlari haqida yaxshi bilimga va ulardan o'rinli foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lmog'i lozim. Inson doimo ma'lum maqsad sari harakat qiladi. Uning bu harakati natijasi harakat qiluvchi subyekt va harakat yo'nalgan obyektning qanday bo'lishidan tashqari, mazkur faoliyatda qanday usullar qo'llanilishi bilan uzviy bog'liqdir. Bu esa bilish jarayoni muayyan metodologiya va metodga tayanishi lozimligini ko'rsatadi.

Metod (*yun. methodos – bilish usuli*) – subyektning har qanday shakldagi faoliyat usuli sanaladi. Faoliyatning muayyan sohasida (fan, siyosat, sa'at va boshq.) qo'llaniladigan vosita va usullar sistemasi va metodning umumiy nazariyasi, metodlar sistemasi haqidagi ta'lim metodologiya sanaladi. Mashhur tilshunos Yu.S.Stepanovning takidlashicha metod muammosi uchta markaziy tushunchani o'z ichiga oladi. Bu tushunchalar quyidagicha izohlanadi: Metodika - kuzatish va eksperiment usullari majmuasi¹. Metod – tajriba (eksperiment) orqali aniqlangan va kuzatilgan natijalarni nazariy umumlashtirish usullaridir. Metodologiya – bilish

¹ Билиш фалсафаси. – Тошкент: Университет, 2005.

jarayoniga dunyoqarash tamoyillarini qo'llash ham zarur. Metodologiya, umuman, ilmiy metod haqidagi ta'lim hamda xususiy fanlar metodlari haqidagi talim ya'ni bilish faoliyati yo'llari haqidagi ta'limot sifatida har qanday fan nazariyasi va amaliyotida katta ahamiyatga egadir. Ko'rinadiki, metodologiya va metod tushunchalari o'zaro uzviy bog'liqdir. Xususiy fan metodlari va umumiy ilmiy metod bir-biri bilan o'zaro munosabatdadir. Bilish usullari umumiy va xususiy bo'ladi. Shuning uchun u falsafiy metod, ya'ni, umuman, bilish usuli haqidagi metod va umumilmiy metodlarga bo'linadi. Birinchi holatda metodologiya u yoki bu falsafiy sistemaga xos bilish metodi tamoyillariga muvofiqlik sifatida tushunilsa, ikkinchi holatda esa metodologiya u yoki bu fan tarmog'iga xos tadqiqot metodlari haqidagi talimot sifatida tushuniladi².

Fan metodologiyasi bilishning falsafiy metodining muayyan fan doirasida o'rganilayotgan obyekt xususiyatlaridan kelib chiqqan holda konkret qo'llanilishidir. Falsafiy metod, ya'ni bilish metodi tabiat, jamiyat va tafakkurning umumiy qonuniyatlari haqidagi ta'limot sanaladi³. Umuman etnodologik tamoyillar turli fan bergan ma'lumotlarni umumlashtirish asosida vujudga keladi. Ilmiy bilishda metod va metodologiyaning ahamiyati juda katta. F.Bekon metodni zulmatda yo'lni yoritib turuvchi mash'alaga qiyoslaydi. Muayyan muammoni adashgan (yolg'on) yo'l bilan ijobiy hal qilib bo'lmasligini takidlaydi. Shuning uchun har qanday tadqiqotchi bilish quroli bo'lgan va insonga tabiat ustidan hukmronlik qilishni ta'minlaydigan tadqiqot metodiga ega bo'lishi kerak. F.Bekon ana shunday metod sifatida induksiyaning tanlaydi. Bu metod fandan empirik tahlilga, kuzatish va eksperimentga tayanishni, shu asosda sababi va qonunlarni anglashni talab qiladi.

Mashhur rus fiziolog olimi I. P. Pavlov metodning bilish jarayonida eng birinchi va asosiy narsa ekanligini ko'rsatadi. Uning takidlashicha, tadqiqotchining jiddiyligi o'zi tayangan metodga, faoliyat usuliga bogliq. Hamma gap yaxshi metoddadir. Katta qobiliyatga ega bo'lmagan odam ham yaxshi metod asosida ko'p narsaga erishishi mumkin. Aksincha, yomon metod bilan iste'dodli olim ham bekorga kuch sarflashi, hech qanday natijaga erishmasligi mumkin. Shuni takidlash kerakki, har bir metod muhim va zarur narsa. Lekin undan o'z o'rnida va maqsadli foydalangandagina o'z samarasini beradi. Shuning uchun V.P.Kaxanovskiy tadqiqotchini ikki chegara holatga tushib qolish xavfidan saqlanishga chaqiradi. Bu chegara qutbining birinchisi metodologik negativlik, ikkinchisi metodologik eyforiya sanaladi. Metodologik negativizm metod va metodologiya muammolariga mensimay qaraydi. Uni haqiqiy ilmiy tadqiqotdan chalg'ituvchi muhim vosita deb baholaydi. Metodologik eyforiya esa metodning rolini o'ta oshirib yuboradi. Uni o'rganilayotgan obyektidan ko'ra ustunroq ko'radi va metodni universal o'yinga aylantiradi. Garchi, ilmiy tadqiqotda metod va metodologiya juda katta ahamiyatga ega bo'lsa ham ulardan o'rinli foydalanish kutilgan natijani beradi. Aks holda, u samarasiz va ahamiyatsiz bolib qoladi. Har qanday metodning bosh maqsadi bilish jarayonidagi muammolarning ijobiy yechimiga yordam berishdir. Metodologiya metodlarning umumiy nazariyasi sifatida insonning bilish faoliyatida qo'llanilgan metodlarni umumlashtirish zaruriyati bilan dunyoga keldi. Dastlab metodologiya muammolari falsafa doirasida ko'ra

² Файзуллаев О. Физика ва фалсафа // Маърифат, 2005.

³ Шермухамедова Н. Фалсафа ва фан методологияси. – Тошкент, 2005.

boshlandi. Xususan, Suqrot va Aflotunlarning dialektik metodi, F.Bekoning induktiv metodi, R.Dekartning ratsionalistik metodi, G.Gegelning dialektik metodi, E.Gusserlning fenomenologiya metodi va boshqalar. Shuning uchun metodologiya falsafa bilan, ayniqsa, uning genoseologiya va dialektika bo'limlari bilan uzviy bog'liqdir. Metodologiyaning dialektika bilan uzviy bog'liqligi ularning ayniyligini bildirmaydi. Materialistik dialektika fanning falsafiy metodologiyasi sifatida xizmat qiladi. Materialistik dialektika dialektika shakllaridan biri sanaladi. Dialektik esa metafizik afenomenologiya, hermenevtika qatoridagi falsafiy metodologiyaning bir qismidir. Metodologiya ma'lum ma'noda bilish nazariyasidan torroq hisoblanadi. Chunki bilish nazariyasi faqat bilish shakllari va metodlarini o'rganish, bilangina cheklanmasdan, bilish tabiati, bilishning borliq bilan munosabati, bilish subyekt va obyekt, bilish imkoniyatlari va chegarasi, bilishning haqiqiylik mezonlari singari masalalar bilan ham shug'ullanadi⁴.

Metod subyektivlik va obyektivlik dialektikasining yaxlitligi sifatida mavjud bo'ladi va rivojlanadi. Har qanday metod, eng avvalo, obyektiv xarakterga ega. Shu bilan birga, u subyektivlik xususiyatiga ham ega. Har bir metodning subyektivligi shunda ko'rinadiki, u konkret shaxs tomonidan foydalaniladi. Shuning uchun ham Gegel obyektini anglash uchun subyekt tomonidan qo'llaniladigan vosita, qurolni metod deb hisoblagan edi. Bu esa Feyerbaxning «metodologiyaning markazidir» degan g'oyasining davom ettirilishi edi. Hozirgi ilmiy tadqiqot jarayonida metodologiyaning ko'p sathli konsepsiyasi qo'l kelmoqda. Bu nuqtayi nazardan barcha ilmiy bilish metodlarini umumiydan xususiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduhamid Nurmonov. – Toshkent: Akademnashr, 2010.
2. Шермухамедова Н. Фалсафа ва фан методологияси. – Тошкент, 2005.
3. Файзуллаев О. Физика ва фалсафа // Маърифат, 2005.
4. Билиш фалсафаси. – Тошкент: Университет, 2005.

⁴ Abduhamid Nurmonov. – Toshkent: Akademnashr, 2010.